

**ԿԱԼՎԻՆԻՍՏԱԿԱՆ ՊՈԽԻՏԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՁԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆ
ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ. ՆԱԹԱՆԻԵԼ ՀՈԹՈՐՆ
(1800/4-1864)**

ՄՈՀԱՄՄԱԴ ՄՈԽԹԱՐԻ ՇԱՀԱԶԻՌԱԴ (ԻՐԱՆ)

16-17-րդ պուրիտանական դարաշրջանները համարվում են կրոնական բարեփոխական շարժումների ժամանակաշրջան: Պուրիտանիզմն արագ տարածվող կրոնական շարժում էր, որն ամրապնդվել էր բրիտանական կղզիներում, անգլիական ափերից դուրս՝ անգլիական գաղութներում: Պուրիտանական ներգաղթյալների ներթափանցումն Ամերիկա առաջ բերեց նոր իրավիճակներ ու հանգամանքներ: Վերջիններս հիմնադրեցին Ամերիկյան կալվինիստական պուրիտանիզմն իր բոլոր դոգմաներով ու նախապաշարումներով, որոնք ենթադրում էին խիստ, կրոնական վարքագիծ և պահվածք: Նոր Անգլիայի պուրիտաններն Ամերիկայում սկսեցին լայնորեն տարածել կալվինիստական-պուրիտանականության ուսմունքներն ու դրույթները, որոնք տեղ գտան կյանքի բոլոր ոլորտներում, այդ թվում և ամերիկյան գրականության մեջ:

Կալվինիստական-պուրիտանականության ուսմունքների ազդեցությունն ամերիկյան գրականության վրա ակնհայտ է, և այն առանցքային տեղ է զբաղեցնում ամերիկյան գաղութարար գրականության մեջ, որի ազդեցությունը կարելի է գտնել մշակույթին ու գրականությանն առնչվող գրեթե բոլոր դրսևորումներում: «Երբ պուրիտանները ներթափանցեցին Ամերիկա, նրանց գաղափարները մի շարք գրողների համար դարձան գեղարվեստական ստեղծագործություններ կերտելու խթաններ ու ազդակներ»¹:

Իրավամբ, անվիճելի է պուրիտանականների ունեցած խոր ազդեցությունն ամերիկյան մշակույթի և գրականության վրա: Պարզ խոսքը համարվում էր բարձր գրական արժեք պուրիտանական հասարակության համար: Պերճախոս և գովերգող-փառաբանող ոճաբանությունը կասկածելի էր, ինչպես նաև կեղծը, խարդախը և գունազարդումը: Զգայական փոխաբերություններից և պատկերներից զգացվում է, որ գրական անալոգներն ընկալվում և բխում են անգլիականականների և կաթոլիկների կռապաշտությունից ու ծիսական պեր-

¹ **Queen, Edward, L., III.** “ Calvinistic Puritanism” Encyclopedia Of America Religion History. Rev.ed. Ed.Edward L. QueenII, Stephen R. Prothero, and Gardiner H. Shattuk, Jr.Vol.II. New York: Facts on File, 2001, p. 211.

ճանքներից: «Նկարագարոված կամ պատկերավոր քարոզները» զգվանք էին առաջ բերում, քանի որ նման էին ներկված պատուհանների, որոնք ստվերում էին թափանցիկության ու ճշմարտության իրական լույսը, իսկ «իմաստության խոսքերն» արտոնյալ էին «խոսքերի իմաստության» նկատմամբ: Այս պարզ ոճը հստակ էր, պատշաճ, համաչափ և ազդեցիկ: Մինչդեռ գործի էին դրվում հռետորական միջոցներ՝ Աստվածաշնչի արտոնված օգտագործմամբ, ինչպես նաև այլաբանությունների և անալոգների, համեմատությունների և մետաֆորների կիրառմամբ, որիմիկ և ձևական շարահյուսությամբ»: Այնուամենայնիվ, պուրիտանական շատ գրողներ կիրթ ու գրագետ էին, ունեին պարզ գրելաոճ, զուսպ էին, հմուտ ու բանիմաց²:

Կալվինիստական-պուրիտանականության գաղափարական ու բարոյախրատական դրույթներն իրենց ազդեցությունն են ունեցել Նաթանիել Հոթորնի (1800/4-1864) ստեղծագործական ուղու և գրական ոճի վրա: Մեծ է նրա դերն ամերիկյան գրականության ոլորտում, և նրա թողած ժառանգությունն ունի իր արժեքավոր և առանձնահատուկ տեղը համաշխարհային գրականության էջերում:

Ն.Հոթորնը լույս աշխարհ էր եկել և դաստիարակվել Սալեմում՝ Մասաչուսեթսում, պուրիտանական միջավայրում, հետևաբար դրանով են պայմանավորված նրա ստեղծագործությունների վրա կալվինիստական-պուրիտանական ազդեցությունները: Կալվինիստական-պուրիտանիզմի ուսմունքները, պուրիտանական ժառանգությունն ու ավանդույթները, գաղափարախոսություններն ու մտքերը, այդ թվում՝ բուն մեղքի և հավատքի հիմնավորման դոկտրինան, թվում են անհարմար պարադոքսալ: Նման պարադոքսները Հոթորնի վեպերի ու պատմվածքների համար թեմա են ծառայել՝ դրսևորվելով նրա գրեթե բոլոր ստեղծագործություններում:

Նա իր ստեղծագործություններում դիտարկում էր պուրիտանական գաղափարների ու մտքերի և մարդկային էության միջև կապի ստեղծումը: Կիրառելով մարդկային բնավորության մի շարք հատկանիշներ ու դրսևորումներ, ինչպիսին էր մեծությունը, այդ կերպ նա ի ցույց էր դնում իր զգայական վերաբերմունքը պուրիտանականության նկատմամբ: Հոթորնին մեծապես հետաքրքրում էր Սալեմի պատմությունը, և թե ինչ էր տեղի ունենում այնտեղ պուրիտանների ղեկավարության՝ նրանց գերակայության օրոք: Նա փորձում

² Miller, Perry. "The Puritan Way of Life." *The Puritans: A Sourcebook of Their Writings*. New York: Harper, 1938. Rpt. in Waller, p. 35.

էր իր գրական ստեղծագործությունների միջոցով ներկայացնել պորիտանականների պատմությունը: Այն, ինչ նրան հաջողվում էր անել, դա իր իսկ սեփական պորիտանական արմատների ժառանգականության օգնությամբ էր: Ասվածի վառ օրինակներն են երկու հիմնական փաստարկները. առաջինն այն է, որ նա եղել է պորիտանական ընտանիքի շառավիղ, ով ականա ապրում էր այդ պայմանների ներքո և դրույթներով: Իսկ երկրորդն այն էր, որ գրողն ունեցել էր մի պապիկ, ով անվերապահորեն ծառայել էր պորիտանական ավանդույթներին: Այս խնդիրներին անդրադառնալու պատճառներից մեկը, որ Հոթորնը պորիտանական թեմաներ էր ընտրում իր ստեղծագործությունների համար, կարող է համարվել նաև այն հանգամանքը, որ վերջինս պատասխանատվություն և մեղքի զգացում էր ապրում այն ամենի համար, ինչ իր նախնիներն արել էին³:

Հոթորնն այնպիսի գրող էր, ով կրել է նաև մարդկային կյանքի այլ ոլորտների հետ կապված շատ ազդեցություններ: Այդ բոլոր ազդեցությունների թվում պետք է նշել նաև Ջոն Կալվինի և նրա ուսմունքի ազդեցությունը գրողի վրա: Ջոն Կալվինը ֆրանսիացի աստվածաբան և կրոնական ռեֆորմատոր էր (1509- 1564), քարոզիչ, ում ուսմունքների հիմքում ընկած էր փիլիսոփայությունը, որն ավելի ուշ կոչվեց Կալվինիզմ:

Ն. Հոթորնը համարվում է ամերիկյան գրականության խոշորագույն ներկայացուցիչներից, ինչպես նաև հակատրանսցենդենտալ շարժման կենտրոնական դեմքերից մեկը, ով կասկածի տակ էր առնում այն հայեցակարգը, թե մարդն ի բնե լավն է: Հոթորնը տարված էր այն գաղափարով, որ մեղքը մարդու մեջ բնական տարր է և հետևաբար անխուսափելի է: Նրա ստեղծագործությունները լի են այլաբանական փոխաբերություններով, իսկ նրա պատմվածքներից շատերը պարունակում են կրոնական դասեր, ինչպես օրինակ՝ մարդու մեղսավոր էությունը, և որ բոլորը պետք է լինեն հանդուրժող և խուսափեն կողմնակալ վերաբերմունքից ու դատողություններից: Օգտագործելով այս փոխաբերություններն ու խորհրդանիշները, նա կարողանում էր ցույց տալ հոգեբանության և մարդկային էության խնդիրները:

Ընդունված է ասել, որ ժամանակակից ամերիկյան գրականության բարելավումը մեծամասամբ պատկանում է Նաթանիել Հոթորնին՝ որպես վաղ ամերիկյան խոշորագույն ստեղծագործողի: Իր հոր մահից հետո նա մեծ ու խոր հետաքրքրություն է ցուցաբերում վերջինիս ծովային արկածների նկատ-

³ Bloom Harold. Nathaniel Hawthorne. New York. Chelsea House, 2007, 280 p.

մամբ: Նա կարդում էր հոր օրագրերը, որտեղ արտացոլվում էին վերջինիս արտասահմանյան արկածները: Որպես պուրիտանական ժառանգության հետևորդ՝ նա հետաքրքրություն էր ցուցաբերում կալվինիստական-պուրիտանական ապրելակերպի, ինչպես նաև մտածողության հանդեպ:

Նաթանիել Հոթորնի գրական ոճը հետաքրքրական է, երբ դիտարկում ենք այն ժամանակակից գրականության համատեքստում: Նա ներկայացնում էր նոր թեմաներ, գաղափարներ ու կոնցեպցիաներ, որոնք կապված էին մարդկային հոգեբանության և տրամադրությունների հետ, ինչպես նաև կրոնական ազդեցությունների դրսևորումները մարդկության և հասարակության վրա: Նրա միակ գործիքն այս թեմաները ներկայացնելն էր ոչ այնքան շատ ազատ 19-րդ դարի գրականության մթնոլորտում՝ իր նպատակներին հասնելու համար օգտագործելով խորհրդանիշներն ու փոխաբերությունները:

Նաթանիել Հոթորնն ամերիկյան գրականության մեջ սկիզբ դրեց մի կարևոր գծի: Գրելաճը և այն ամենը, ինչը դիտարկվում է նրա ուշադրության շրջանակներում, լուսաբանվում էին թեմաների և մոտիվների միջոցով, որոնք նա ընտրում էր՝ ցույց տալու համար այս կամ այն երևույթը: Այս մոտեցումն էր, որ նրան դարձրեց ու որակեց որպես 19-րդ դարի ականավոր գրող: Հոթորնը ստեղծագործում էր սոցիալական մեծ ձևափոխությունների պայմաններում: Նա փորձում էր առաջ քաշել իր մենտալ կոնցեպցիաներից շատերը՝ մեծապես ուշադրություն կենտրոնացնելով իր գաղափարների ձևերի վրա, որոնք ներկայացվում են իրադարձությունների կերպով, և հիմնահարցերը, որոնք ներկայացվում են իր ստեղծագործություններում՝ առանձնակի մոտեցումներով: Այն ամենը, ինչ նա փորձում էր անել, մի փոքրիկ ճեղք էր անցյալից՝ հիմնված կալվինիստական-պուրիտանական կրոնի ավանդույթների վրա, ներկայացնելով տիրող իրականությունը: Այլ կերպ ասած, նա կիրառում էր այն գրելաճը, օգտագործում էր այնպիսի իմաստային կոնցեպցիաներ, որոնք իրադարձություններին ու երևույթներին հաղորդում էին հետաքրքիր և ինքնատիպ հնչերանգ: Նա ձգտում էր տարբեր հեռանկարներ՝ աշխարհը և մարդկանց այլ կերպ տեսնելու համար: Նա ներկայացնում, քննարկում ու դիտարկում էր կալվինիստական-պուրիտանական թեմաները՝ մեղքի, քավության, բարոյախոսական, անձնական, կրոնական, բարոյախրատական հիմնահարցերի ազդեցությունը մարդու սոցիալական շփման ու փոխհարաբերությունների վրա, և խոշոր իմաստով, թե ինչ է պատահում համայնքի հետ, երբ նրա անդամները խախտում են հիմնական կրոնական սկզբունքների սահմանները: Նա խստորեն ընդդիմանում ու դատապարտում էր պուրիտանական դրույթներն ու վար-

քազիծը՝ համաձայնելով միայն «անբարոյականություն» կոնցեպտին: Ասվածի վառ օրինակն է Հոթորնի հետևյալ դիտարկումը, թե յուրաքանչյուր մարդկային արարածի մեջ, նրա սրտում կա չարություն: Նա իր ստեղծագործությունների ու կերպարների միջոցով ընդգծված ներկայացրել է իր վերաբերմունքն ու համոզմունքը պուրիտանական վարչակարգի ու հասարակության վերաբերյալ՝ մերժելով մարդկային հասարակության նկատմամբ պուրիտանիզմի բռնատիրական մոտեցումը, դատապարտելով վերջիններիս գործադրած կարգապահական վայրագ մեթոդները, ի ցույց դնելով նաև իր նախնիների առաքինությունն ու արատները:

Հոթորնն իր գործերում լավագույնս ներկայացրել է սեփական մոտեցումն ու համոզմունքը «ընդհանուր կամ համընդհանուր անբարոյականության» վերաբերյալ: Նրա ստեղծագործությունների առանցքում վերցված են 19-րդ դարի մարդու և նրա անհատական բարոյական վարքագծի պատմությունը, նրա սոցիալական-բարոյական անկումը: Այնուամենայնիվ, գրողը հավատում էր բարոյական հասարակության տեսլականին, որը բաղկացած կլիներ բարոյապես առողջ անհատներից, որոնք պիտի կերտեին բարոյական առողջ միջավայր և անձնական բարոյականությամբ աճ գրանցեին:

Այսպիսով, իր ստեղծագործություններում Հոթորնը ներկայացրել է բազում բարոյախրատական թեմաներ, ինչպիսիք են՝ մեղքը, զղջումը և բարոյական դիլեման (երկընտրանքը): Նա անդրադարձել է նաև կանանց ու երեխաների սոցիալական իրավունքներին առնչվող թեմաներին, իր կերպարների միջոցով ընդգծել օտարացման, սոցիալական մեկուսացման խնդիրները, որոնք անհատի արատների կամ թուլությունների արդյունքն են, և որ վերջիններս չեն կարողանում հարթել ու հաղթահարել դրանք: Այս գաղափարները, թեմաներն ու խնդիրները տեղ են գտել նրա «Երիտասարդ բարի Բրաունը», «Հեզ տղան», «Մերի լեռան մայիսյան ծառը», «Ալ տառը» և այլ ստեղծագործություններում, որոնցում լավագույնս արտացոլվում են կալվինիստական-պուրիտանականության ազդեցությունները գրողի վրա:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Պուրիտանները լայնորեն տարածում էին կալվինիստական-պուրիտանականության ուսմունքներն ու դրույթներն Ամերիկայում՝ կյանքի բոլոր ոլորտներում, այդ թվում և գրականության մեջ: Կալվինիստական-պուրիտանականության գաղափարական ու բարոյախրատական դրույթներն իրենց ազդեցությունն են ունեցել Նաթանիել Հոթորնի ստեղծագործությունների վրա, որոնցում լավագույնս դիտարկվում, ներկայացվում ու դատապարտվում են

դրանք: Իր գործերում Հոթորնը դիտարկում է նաև անբարոյականության կոնցեպտը՝ մարդու և հասարակության կտրվածքով:

Քանալի բաներ – կալվինիստական-պուրիտանականություն, ազդեցություն, Նաթանիել Հոթորն, ամերիկյան գրականություն, գաղափարներ, դրոյթներ, բարոյախրատական դրոյթ, անբարոյականության կոնցեպտ:

ВЛИЯНИЕ КАЛЬВИНИСТСКОГО ПУРИТАНИЗМА НА АМЕРИКАНСКУЮ ЛИТЕРАТУРУ: НАТАНИЭЛЬ ГОТОРН

МОГАММАД МОХТАР ШАХБАЗИРАД

Пуритане в Америке широко распространяли учение и положения кальвинистского пуританизма во всех сферах жизни, в том числе и в литературе. Идеологические и моральные постулаты кальвинистского пуританизма оказали огромное влияние на творчество Натаниэля Готорна. В своих произведениях Готорн рассматривает концепцию аморальности в контексте человек – общество.

Ключевые слова – кальвинистский пуританизм, влияние, Натаниэль Готорн, американская литература, постулаты, моральный постулат, концепция аморальности.

THE IMPACT OF CALVINISTIC PURITANISM ON AMERICAN LITERATURE: NATHANIEL HAWTHORN

MOHAMMAD MOKHTAR SHAHBAZIRAD

The puritans widely spread the calvinistic puritan religious thought, doctrine and cultural patterns in North America. They had a profound influence on all spheres of American life and on literature as well. Their impact on Nathaniel Hawthorne and writings was great. Many of Hawthorne's works feature ideas, postulates and moral allegories associated with Puritanism, they often have moral messages and are of deep psychological complexity. In his works, Hawthorne, beside other issues, centers on the inherent evil, sin of humanity, and also on the concept of immorality of an individual and of society.

Key words – Calvinistic Puritanism, impact, conditions, Nathaniel Hawthorne, North American literature, ideas, postulates, moral postulate, concept of immorality.